

**КУ «Централізована міська бібліотечна система для дорослих» м.
Одеси**

Центральна міська бібліотека ім. І. Франка

Організаційно-методичний відділ

Інформаційно-реферативний матеріал

Олена Пчілка. Цікаві факти.

Упорядник і редактор:

Завідуюча ОМВ

Дементьєва С.

Одеса, 2024

Про неї згадують найперше як про матір Лесі Українки. Проте Ольга Косач з роду Драгоманових була особистістю настільки яскравою і непересічною, що по справедливості донька не мала б її затьмарити. Леся називала її, не інакше, як "королева-мати" і дуже поважала.

Виросла Ольга Косач в заможній родині. Батько, Петро Якимович Драгоманов, дрібнопомісний дворянин, здобув юридичну освіту в Петербурзі, а повернувшись додому в Гадяч, мав приватну юридичну практику, цікавився літературою й етнографією, друкував у столичних альманахах власні вірші й переклади Ламартіна і Шатобріана. Він був високоосвіченою людиною.

Пристрасть до читання і політики перейшла від батька до дітей, які за його вказівкою перечитували всі книги з його бібліотеки, де переважали історичні твори.

Мати, Єлизавета Іванівна Цяцька (1821— 1895), дочка полтавського дворянина, звичайна хуторянська панна, що вміла читати, але «написати могла лише своє прізвище і ні слова більше», як стверджує її дочка Ольга Косач. Єлизавета Іванівна принесла за собою великий посаг, загалом родина мала 340 десятин землі (понад 340 га), жила в просторому будинку, при якому був гарний сад з пасікою. «Ми, діти, геть уже пізніше дуже любили той садочок і ті вулики, — писала Олена Пчілка. — А коли б хто хотів знати, то й свій письменницький псевдонім позичила я від тих, добре мені знайомих пчілок».

Діти Драгоманових, а їх було шестеро (Михайло, Іван, Варвара, Ольга, Єлена, Олександр) виростали серед дворових людей, у стихії українського слова, пісні, казки, національних обрядів: колядування, посипання, запросини на весілля тощо.

Батько Ольги дбав про морально-духовну гармонію стосунків з дітьми: «В той час, коли повновладно панувало деспотичне право, коли з кріпаками можна було робити, що хотіти, — у нас ніколи нікого не били, ні з кого не знущались; в ту пору, коли в педагогіці шкільній і хатній учити мало собі синонім бити, — нас,

дітей, не тільки ніколи не били, а навіть ніякими іншими способами не карали; отже, ми виростили, не бачивши ніяких диких сцен розправи сильного з підвладним, старших родичів з тілом і душею беззахисних дітей; для наставляння на «добрий розум» було тільки спокійне, лагідне слово».

Такі уроки не пройшли безслідно для Олени Пчілки — майбутньої матері шести дітей, котра, наслідуючи батька, не припускала насильства над особистістю, насаджування своїх переконань чи глузду над заповітним і святим кожної своєї дитини.

Ольга здобула початкову домашню освіту. Вже в 9 років вона «дебютувала» перекладом уривку поеми М. Лєрмонтова «Мцирі».

На дев'ятому році життя постало питання про навчання Ольги. Батько посилав прохання до Полтавського інституту благородних дівчат, до Смольного інституту в Петербург, але безрезультатно. В Полтаві не було вакансій, а в Петербурзі приймали дітей військових.

1860 р. помер батько, і дальшою освітою Ольги опікувався брат Михайло, який віддав сестру до Київського приватного пансіону Нельговської (1861). Це був найсолідніший навчальний заклад, в якому природознавство і фізику викладав І. Пирогов; улюбленим учителем був Судовщиков, батько письменниці Грицька Григоренка (майбутній сват Олени Пчілки), Михайло Драгоманов викладав історію; винятково добре було поставлене викладання французької та німецької мов.

У Києві під впливом старшого брата, Михайла Драгоманова, Ольга ввійшла до об'єднання ліберальної інтелігенції "Громада", де й познайомила з майбутнім чоловіком, молодим адвокатом Петром Косачем. Вони повінчалися в церкві села Пирогова біля Києва (1868) і поїхали в Звягель (Новоград-Волинський). Там місцеві й почали Ольгу звати Оленою, а "пчілкою" за непосидючість називав чоловік — так народилося відоме псевдо.

Волинь з її природою, пам'ятками історичної минувшини, народними піснями, етнографією зачарувала молоду жінку. Вона записує пісні, народні перекази, збирає етнографічні матеріали, зацікавлення до яких також перейняла від батька і київського гуртка брата Михайла. Тут розпочалися серйозні наукові фольклорно-етнографічні дослідження. Зібрані народні пісні вона надсилає М. Лисенкові та Михайлові Драгоманову, працює над розвідкою «Вислід про колядки волинські» та науковою роботою «Український орнамент», що були опубліковані значно пізніше і дістали високу оцінку фахівців.

У Звягелі молода, енергійна жінка поринає в громадську роботу. Згуртовує навколо себе людей, готових працювати для народу. Відсутність української книги, видавничої бази висунули на перше місце працю в цьому напрямі. Почали зі збирання «общественной» бібліотеки виключно з українських книжок та створення невеличкого видавництва, метою якого було сприяння друку українських книжок з різних галузей знань, доступних народів. «Співомовки Руданського» були дебютом Олени Пчілки у видавничій справі, котрою займатиметься до смерті.

Роль бездоганної матері була одним з покликань Ольги Косач. З одного боку, вона була ідеальною "рольовою моделлю" для чотирьох доньок — носила фешенебельні сукні з буфами за останньою модою, обожнювала українське вбрання. З іншого, послідовно й вимогливо виховувала — і доньок, і обох синів. Не бажаючи віддавати дітей до зросійщеної школи, до певного віку вчила їх самотужки — музики, малювання, мов, викладу думок. Зрозуміло, що коли старша Леся почала складати вірші, мати стала першим цензором. Донька називала її "королевою-матір'ю" та "її величністю" — напівшанобливо, напівіронічно. Ольга, схоже, сприймала те як належне, писала: "Не знаю, чи стали б Леся й Михайло українськими літераторами, коли б не я? Може б стали, але хутчій, що ні. Власне я завше окружала дітей такими обставинами, щоб українська мова була їм найближчою".

Серйозно, усвідомлено і всеохопно українською справою займеться Олена Пчілка на початку 70-х років, після поїздки до брата Михайла за кордон, де він перебував у науковому відрядженні (1872).

Всіма силами намагалася розважити брата і його жінку в їхньому невимовному горі — втраті малолітньої доньки Олі. Відвідала Флоренцію, Рим, Помпеї, а повертаючись додому, пообіцяла братові виконати його доручення: передати листи галичанам-січовикам, які перебували у Відні.

Знайомство з галичанами, спілкування з братом та його оточенням, пожвавлення українського руху, «легалізованого» через відділ РГТ, — все це остаточно утвердило правильність обраного шляху служіння українському народові. Та працювати на українській ниві ставало не тільки складніше, а й небезпечніше.

Переламним для Ольги став 1876 рік: Емським указом заборонені були друк і завезення українських книжок, переклади, вистави й викладання в школі українською, М. Драгоманова було звільнено з університету і фактично вигнано з України. Ольгу наче штрикнуло: в ролі матері їй було вже затісно. Вона взялася за переклад класики. Легко перекладала українською з німецької, данської, французької, польської, російської, вигадувала неологізми: завдяки Олені Пчілці, наприклад, маємо прикметники "палкий" і "променистий". 1876 року видала фундаментальну працю "Український народний орнамент", в який входять 298 зразків вишивок, 31 таблиця візерунків, 23 візерунки для писанок.

Публічно-офіційний глум над усім українським викликали в Олені Пчілки внутрішній опір, що назавжди наклав відбиток на її ставлення до Росії, царату та окремих російських літераторів і культурних діячів. Це був її власний, послідовний і безкомпромісний погляд на нації, що панували над Україною або допомагали їй денаціоналізувати.

1880 р. родина Косачів переїхала в Колодяжне, в маєток чоловіка. Пчілка поживавлює свою літературну діяльність: дописує в часопис «Громадський друг» І. Франка та Михайла Павлика; разом з Михайлом Старицьким готує і здійснює видання альманаху «Рада» (1883, 1884), де вміщує вперше свої оригінальні поезії під псевдонімом Олена Пчілка; видає твори М. Гоголя у своєму перекладі: «Записки причинного», «Весняної ночі» (1880—1881); друкує «Сужена — не огужена!» — жарт на одну дію (1882), її оповідання та поезії, починаючи з 1880 р., регулярно з'являються у львівському журналі «Зоря. Пчілка веде широке листування, крім М. Драгоманова, з І. Франком, М. Павликом, редакторами галицьких часописів тощо.

У віці 30+ Олена Пчілка стала відома як поетка, а в 37 вже мала першу збірку "Думки-мережанки". Тоді ж долучилася до жіночого руху. Написала феміністичні повісті "Юдіта", "Козачка Олена", "Діброва", де вивела образи освічених патріоток, а вінцем стала повість "Товаришки" — про студенток Цюрихського університету. В 1887 році разом з українською письменницею Наталею Кобринською здійснює підготовку й видання альманаху «Перший вінок», включивши туди оповідання «Товаришки».

Наприкінці 1890-х родина перебралася до Києва. Тут Олена Пчілка очолила літвідділ "Київського літературно-артистичного товариства". Її відданість промоції українського була така потужна, що 30 серпня 1903 року на відкритті пам'ятника Іванові Котляревському в Полтаві Олена Пчілка єдина з присутніх виголосила промову українською. 1906 року вона організовує й самотужки видає часопис "Рідний край", а за два роки — ще й додаток до нього, журнал для дітей "Молода Україна" (саме з нього малеча дізнавалася про Гулівера, Кицьку, яка гуляла де собі знала, та Скруджа). Робота додавала сенсів життю

Мати шістьох дітей, Олена Пчілка дбала насамперед про виховання національно свідомого українця, громадянина-патріота з розвиненим почуттям національної гідності, людину з високою культурою серця, сильного характеру

і міцної ідеї й великої сили переконань. Прикладом для наслідування була вона сама, її чоловік; рідне слово, пісня, звичай, традиція були тим інструментом, яким вона шліфувала душі своїх дітей.

Великий виховний таланти Олена Пчілка спрямовувала не тільки на своїх дітей, але й на всю українську молодь.

Ставши дитячою письменницею, Олена Пчілка впливала на молодь своїми завжди глибоко національними творами і творами світової класики, які вміщувала в один з перших дитячих журналів «Молода Україна».

Дитячі твори Олени Пчілки впродовж 30 років виходили й окремими збірками. Письменниця вміла своїми творами входити у світ дитячих уявлень, торкатися серця юних читачів. Наче теплом сонячного проміння, зігрівала вона паростки дитячих пошуків та мрій. Ніжне ставлення до дітей відчувається в кожному дитячому творі письменниці; її вольові, героїчні, сміливі образи дівчат-патріоток (поєми «Юдіта», «Козачка Олена») були прикладом невтомної праці на користь народу, любові до його мови, культури, історії.

Велику роль зіграла Олена Пчілка у вихованні творчої молоді через засноване нею літературне товариство молодих українців «Плеяда» зразу ж після переїзду родини на постійне проживання в Київ (1890).

Нове століття, особливо його початок (1903—1913 рр) , був дуже трагічний: помер на 34 році життя її син Михайло (1903), через шість років — чоловік (1909), охолола в неї на руках Леся (1913); відійшли в інший світ найближчі друзі: М. Старицький (1904), М. Лисенко (1912).

Поховавши Лесю, жила в Гадячі, де організувала театр для дітей, писала дитячі п'єси, редагувала місцеву газету.

«Після смерті Лесі в персональному житті я залишилась цілком при «Рідному краю»; жила лиш певність того, що я все ж проваджу якусь корисну справу. У Києві мені жити було нічого і,

залишивши київське життя, я зовсім перебралася до Гадячого. Туди я перенесла й редакцію «Рідного краю» та «Молодої України», друкуючи все ж їх у київських друкарнях».

Національно-визвольна революція вдихнула нові сили письменниці. Всі зусилля Олена Пчілка віддає вихованню шкільної молоді в українському національному дусі: відвідує школи, проводить з учнями бесіди, організовує вечори пам'яті Т. Шевченка, М. Драгоманова та ін., стає фактично «позашкільною» учителькою. На цей час припадає плідна робота в дитячій драматургії: «Дві п'єси для дитячого театру» («Весняний ранок Тарасовий», «Казка зеленого Гаю»), опера «Дві чарівниці» (1917), «Щасливий день Тарасика Кравченка» (1920), «Мир миром» (1921), «Киселик» (1921), «Кобзареві діти», «Без'язикий», «Боротьба» та ін., які виставлялися в Гадячі, Могилеві-Подільському.

У грудні 1918 р. з приходом до влади Української Центральної Ради у Гадячі відбулося урочисте свято з нагоди присвоєння місцевій чоловічій гімназії імені Михайла Драгоманова, на якому письменниця виступила зі спогадами про брата.

Більшовиків не визнавала, і хоч перейшла вже сімдесятилітній рубіж, не боялася публічно виступити проти більшовицької влади, за що 1920 року була заарештована. Того ж дня Олену Пчілку завдяки втручання військового комісара Мусієнка було звільнено. Приїхала її наймолодша донька Ісидора Петрівна й забрала свою матір у Могилів-Подільський.

1924 р. Олена Пчілка знову переїжджає до Києва; працює в етнографічній, літературно-історичній, західнознавчій комісіях АН УРСР. Друкує етнографічні розвідки «Про легенди й пісні» (1926), «Малювання на стінах» (1926), «Спогади про Михайла Драгоманова» (1926). Восени 1929 р., коли по всій Україні прокотилася страшна руйнівна хвиля масових арештів у зв'язку з процесом так званої Спілки визволення України, до німеччини, розбитої паралічем вісімдесятирічної письменниці прийшли агенти ГПУ з орденом «на право обыска и ареста». Але

тяжкохвора жінка не могла вже ні встати, ні «слідовать» за агентами».

Вона померла 4 жовтня 1930 року в Києві, на руках доньки, Ольги Косач-Кривенюк, на 17 років переживши Лесю.

Похована в Києві на Байковому цвинтарі.

Творчий шлях Олени Пчілки переконливо свідчить про те, що лише тоді, коли художник віддає свій талант справі служіння народу, його змаганням і сподіванням, талант росте і квітне. Творчість Олени Пчілки відіграла значну роль у національно-визвольній боротьбі українського народу.

Вилучена тоталітарним режимом, художня спадщина Олени Пчілки повертається знову до читача. Завдання істориків літератури, всієї української громадськості зібрати, систематизувати, видати і вивчити багатогранну спадщину письменниці і віддати їй належне місце в пантеоні кращих синів і дочок України.

Інтернет джерела:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%9F%D1%87%D1%96%D0%BB%D0%BA%D0%B0

<https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/lypen/17/1849-narodylasya-olena-pchilka-pysmennycya>

<https://dnrb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy/pchilka-o/biohrafiya/>

<https://uain.press/blogs/olena-pchilka-arystokratka-ukrayinskoyi-literatury-1278339>

<https://localhistory.org.ua/texts/statti/olena-pchilka-iaak-odiagalasia-intelektualna-elita-ukrayini/>

https://osvita.ua/vnz/reports/ukr_lit/14218/

